

<sup>4</sup> ЦДДА у Львові, ф. 309, Т. 1, спр. 2046, арк. 62.

<sup>5</sup> Яремчук В. Д. Вплив національної ідеї на визвольну боротьбу в західноукраїнському регіоні на початку ХХ ст. / В. Д. Яремчук // Події і особистості революційної доби: Зб. – К.: ППІЕНД, 2003. – 267 с. – С. 22.

<sup>6</sup> Сухий О. Проблема української державності в діяльності західноукраїнських політичних партій (друга половина ХІХ ст. – 1918 р.) / О. Сухий // Республіканець. – 1995. – № 1-2. – С. 50.

<sup>7</sup> Бачинський Ю. Україна irredenta. – 3-тє вид. / Ю. Бачинський. – Берлін: Вид-во укр. молоді, 1924. – 139 с. – С. 96-97.

<sup>8</sup> Там само. – С. 164.

<sup>9</sup> Довідник з історії України / Інститут історичних досліджень Львівського національного ун-ту ім. І. Франка. – вид. 2-ге, доопр. і доп. – К.: «Генеза», 2002. – 136 с. – С. 932.

<sup>10</sup> Нариси з історії суспільних рухів і політичних партій в Україні (ХІХ-ХХ ст.): навч. посіб. / Малик Я. Й., Вол Б. Д., Гелей С. Д. та ін.; за заг. ред. д-ра іст. наук, проф. Я. Й. Малика. – Л.: Світ, 2001. – 296 с. – С. 47.

<sup>11</sup> Там само. – С. 25.

<sup>12</sup> Там само. – С. 44.

<sup>13</sup> Там само. – С. 50.

<sup>14</sup> Карпинець І. І. Галичина: військова історія 1914-1921 років / І. І. Карпинець; упоряд.: Ф. У. Стеблій, Б. З. Якимович – Л.: Видавн. дім «Панорама», 2005. – 376 с.: іл. – С. 30.

<sup>15</sup> Там само. – С. 31.

### Резюме

У статті розглянуто ідеологічне та організаційно-правове становлення українських політичних партій у процесі формування парламентської традиції галицьких українців (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). З'ясовано проблеми державності в їх програмних документах.

**Ключові слова:** політична партія, програма, парламент, з'їзд, крайова автономія, радикали, націонал-демократи, соціал-демократи.

### Резюме

Идеологическое и организационно-правовое становление украинских политических партий в процессе формирования парламентских традиций галицких украинцев (вторая половина ХІХ – начало ХХ ст.). Выяснено проблемы государственности в их программных документах.

**Ключевые слова:** политическая партия, программа, парламент, съезд, краевая автономия, радикалы, национал-демократы, социал-демократы.

### Summary

The article deals with the ideological and the organizational legal history of development of ukrainian political parties in the process of forming of parliamentary traditions of galytskyh ukrainian people (the second part of ХІХ – the beginning of ХХ centuries). The problems of forming of state in their programme documents are found out.

**Key words:** political party, programme, parliament, congress, krai autonomy, radicals, national-democrats, social-democrats.

Отримано 6.09.2010

## П. А. РУДИК

*Петро Андрійович Рудик, доктор історичних наук, професор Національного університету харчових технологій*

## МІРКУВАННЯ ЩОДО ВИСВІТЛЕННЯ ДЕЯКИХ ПОЛОЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА

У квітні 2010 р. минуло 300 років з дня прийняття однієї з перших у світі конституцій, відомої в історико-правовій літературі України як Конституція П. Орлика чи Бендерської конституції. Повна назва цього документа така: «Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького між ясновельможним паном П. Орликом, новообраним Гетьманом Війська Запорозького, та між старшиною, полковниками, а також названим Військом Запорозьким, прийняті публічною ухвалою обох сторін і підтверджені на вільних виборах встановленою присягою названим ясновельможним Гетьманом, року Божого 1710, квітня 5, при Бендерах»<sup>1</sup>. Таку редакцію назви цього акта подають викладачі Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Щоправда, окремі автори його назву подають в дещо інших редакціях.

«Пакти і Конституції» розроблялися і приймалися українською політичною еміграцією як політико-правовий акт, яким мали б регулюватися принципи формування і функціонування влади та територіальний

устрій Війська Запорозького (України) після того, як воно стане незалежною державою, у разі успішного закінчення війни коаліції держав проти Московського Царства.

Положення Конституції П. Орлика досліджувалися і досліджуються багатьма науковцями. Із вчених, що стали відомими в роки незалежності України, вивченням положень Конституцій П. Орлика першими зайнялися М. І. Костомаров, Д. І. Яворницький, М. С. Грушевський та ін. Спираючись на праці попередників, вони ознайомили читачів із її змістом. Д. І. Яворницький, зокрема, навів текст 16 статей Конституції П. Орлика, М. С. Грушевський виклав основний її зміст<sup>2</sup>.

За радянських часів науковці уникали цієї теми або висвітлювали її тенденційно. Лише у 1929 р. була опублікована одна стаття академіка М. П. Василенка «Конституція Филиппа Орлика»<sup>3</sup>. Це фактично було перше юридичне дослідження. Започатковані ним підходи до вивчення цього акта, як зазначає І. Б. Усенко, для багатьох поколінь українських істориків права стали орієнтиром<sup>4</sup>.

Більше уваги вивченню змісту Конституції П. Орлика приділили українські вчені, які з певних обставин перебували за межами України: І. Борщак, М. Возняк, Б. Крупницький, О. Оглоблін, О. Пріцак, О. Субтельний та ін. Проте в «Енциклопедії Українознавства» про Конституцію лише згадується. В енциклопедії відсутня стаття, яка б розкривала зміст «Пактів і Конституцій» П. Орлика<sup>5</sup>.

З проголошення незалежності України активізувалися дослідження Конституції П. Орлика і вітчизняними вченими як істориками, так і правознавцями. Серед істориків слід відзначити: О. М. Опанович, В. О. Голобуцького, В. О. Замлинського, Г. І. Когород, О. А. Лукашевича, К. В. Манжулу, Л. І. Мельника, А. Г. Слюсаренка, М. В. Томенка, Н. Л. Яковенко та ін<sup>6</sup>.

Плідна робота з дослідження проблематики Конституції П. Орлика проведена вченими Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Національної академії правових наук України, Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого та інших вищих навчальних закладах. Вченими Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ця тема досліджується: у збірнику «Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність» (упоряд. І. О. Кресіна, відп. ред. Ю. С. Шемшученко), що видрукуваний у двох виданнях; у книгах «Антологія української юридичної науки» (Т. 3,4); у підручнику В. Ф. Погорілка, В. Л. Федоренка «Конституційне право України: Академічний курс (Т. 1); у низці праць О. В. Кресіна, О. М. Мироненка та ін<sup>7</sup>.

Вчені Національної академії правових наук України і Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого окрім змістовних публікацій (Правова система України: історія, стан та перспективи (Т. 1,2) та ін.) провели регіональну наукову конференцію, присвячену спеціально Конституції П. Орлика на тему «Конституція Пилипа Орлика 1710 року і розвиток українського конституціоналізму», на якій було висловлено, як на мене, чимало свіжих та оригінальних міркувань щодо поставленої проблеми<sup>8</sup>.

Із змістовними статтями, присвяченими Конституції П. Орлика, виступили як чинні, так і у відставці судді Конституційного Суду України: І. П. Домбровський, В. М. Кампо, О. М. Мироненко, В. І. Шишкін та ін.

Редакційна рада Вісника Конституційного Суду України (попередній голова А. А. Стрижак) відкрила спеціальну рубрику «До 300-річчя Конституції Пилипа Орлика», де був зроблений намір опублікувати по-статейний науковий коментар цього політико-правового документа. Започаткував цю рубрику науковим коментарем на тему «Конституція Української гетьманської держави (Конституція Пилипа Орлика 1710 року)» суддя Конституційного Суду України І. П. Домбровський. Він здійснив стислий, проте ґрунтовний коментар преамбули «Пактів і Конституцій» П. Орлика, де схематично викладається історія Війська Запорозького і всього українського (руського) народу<sup>9</sup>. Текст цього коментарю в 2009 р. було надруковано у «Юридичному журналі»<sup>10</sup>.

Продовжив змістовним науковим коментарем першої статті «Пактів і Конституцій» суддя органу конституційної юрисдикції В. М. Кампо. Автор переконливо доводить, що християнська віра, як духовна основа українського народу, за часів гетьмана П. Орлика відіграла важливу роль в політичному об'єднанні та самоідентифікації української спільноти. Ось чому в Конституції П. Орлика проголошувався пріоритет релігійних, духовних цінностей в житті українського народу і ставилось в обов'язок гетьману недопущення «на нашій Руській батьківщині жодної чужинської релігії» та зміцнення вівки однієї-єдиної «Віри Православної Східного Обряду». Цінність цього коментарю, на нашу думку, ще й у тому, що в ньому положення Конституції П. Орлика трансформуються на сьогоднішній час<sup>11</sup>.

Зауважимо, що в подальшому в цьому виданні, на жаль, з невідомих причин ми не знаходимо наукових коментарів наступних статей Конституції П. Орлика.

Суддя Конституційного Суду України В. І. Шишкін виступив у 2007 р. із ґрунтовною статтею в газеті «День». Виходячи із своєї позиції, він проаналізував положення Конституції П. Орлика щодо належності ідей з поділу влади і природного права. Автор робить спробу переконати читача в тому, що положення про першість з поділу влади на законодавчу, виконавчу й судову належать П. Орлику, а не Ш. Л. Монтеск'є. Водночас він припускає, що ідею теорії природного права гетьман запозичив у вчених Західної Європи і творчо удосконалив у проєкті Конституції.

Автора вражає те, що на етапі пізнього феодалізму і раннього капіталізму в Конституції П. Орлика вже визначалися соціальні підходи до життєвих проблем певних прошарків українського населення, заборонялася надмірна експлуатація трудового люду, не лише визначалися (декларувалися) права людини, а на урядовців покладалися певні зобов'язання щодо реалізації прав людини. Погоджуюсь з тим, що така методика підготовки нормативно-правових документів варта уваги й сьогодні.

Слушно зазначає автор, що наскрізною в Конституції є ідея державної незалежності українського народу, його демократичного розвитку. Сприймаючи в цілому міркування В. І. Шишкіна, гадаю, що окремі його положення, зокрема щодо поділу влади, місцевого самоврядування заслуговують на дискусію<sup>12</sup>.

Серед вчених, які із знанням справи займалися глибоким вивченням положень Конституції П. Орлика, варто виділити О. В. Кресіна. Зокрема, в монографії «Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII ст.» досліджено поряд з іншими питаннями правове підґрунтя та конституційно-правовий характер «Пактів і Конституцій» 1710 року. Цінність книги в тому, що автор на основі аналізу своїх попередників підтверджує висновок вчених про те, що Конституція П. Орлика «органічно виросла з української національної традиції державотворення і стала виразом саме української політичної та правової культури другої половини XVII – початку XVIII століття, яка, у свою чергу, була частиною європейської культури» (С. 198).

Автор ґрунтовно аналізує зміст положень Конституції П. Орлика, які, як на мене, заслуговують на увагу при їх висвітленні. Водночас викликають сумнів певні міркування автора, зокрема, що «Пакти й Конституції» запровадили єдину систему формування законодавчого органу – Генеральної Ради (С. 214), що Генеральний суд мав повноваження судити будь-якого мешканця Війська Запорозького як за кримінальними, так й іншими звинуваченнями (С. 216). У Конституції П. Орлика кримінальні звинувачення передбачені, а інші – ні (ст. 7).

У цілому О. В. Кресін одним із перших комплексно і ґрунтовно дослідив причини появи, джерела та зміст Конституції П. Орлика, показавши новизну її положень у взаємозв'язку з попередніми документами української історії держави і права. Змістовністю відзначається висновок розділу, присвяченого «Пактам і Конституціям»<sup>13</sup>.

У квітні 2010 р., як уже зазначалося, минуло 300 років від дня прийняття Конституції П. Орлика. Проте в історико-правовій літературі цьому документу було приділено недостатньо уваги. Деякі видавництва обійшлися лише загальною згадкою, побіжним поглядом без необхідного глибокого, як на мене, розкриття змісту Конституції П. Орлика, її положень, допустивши при цьому навіть помилки. Окремі видавництва взагалі обмежилися мовчанкою.

У зв'язку із зазначеною датою побіжним поглядом на згадуваний документ відгукнулися редакції таких видань як «Віче», «Голос України», «Урядовий кур'єр», «День», «Сьогодні» та ін. У газеті «Урядовий кур'єр» опубліковано статтю І. Нагребецької «Єдина по обидва береги Дніпра», присвячену Конституції П. Орлика. Намір журналістки безумовно заслуговує схвалення. Проте авторка приписує Конституції положення, одні з яких є сумнівними, а інші – взагалі відсутні в цьому акті. Авторка зазначає: «Головне місце в Конституції відводилося проблемам створення державного управління, а саме розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову, визначалися функції місцевого самоврядування – тобто її засадничі складові, що характерні для «вільної нації». Зокрема, передбачалося, що тодішній парламент мав складатися з двох палат»<sup>14</sup>.

Наведені твердження вимагають серйозного аналізу. Реально те, що головне місце в Конституції відводиться проблемам державного правління. Проте висловимо сумнів щодо правильності твердження у редакції авторки, де ототожнюються поняття «державне управління» і «розподіл влади (правильно поділ влади – авт.) на законодавчу, виконавчу і судову». Це різні поняття. У сучасному розумінні «державне управління – це певний вид діяльності органів держави, що має виконавчий і розпорядчий характер». Державному управлінню властиві всі основні ознаки виконавчої влади, яка виступає лише однією з гілок влади<sup>15</sup>.

Поділ влади – це один з основних принципів конституціоналізму, який ґрунтується на політико-правовій доктрині поділу влади на законодавчу, виконавчу, судову та інші види влади і кожна з цих влад здійснюється незалежним один від одного відповідними державними органами, а кожен із цих органів діє в межах наданих йому конституцією та законами держави повноважень. Уперше цей принцип втілено, як вважають вчені, в Конституції США 1787 року<sup>16</sup>.

Щодо поділу влади як політико-правової доктрини, в якій державна влада розглядається як сукупність різних владних функцій (законодавчих, виконавчих, судових, контрольних та ін.), то можна погодитися з думкою окремих вчених, що в Конституції П. Орлика були закладені лише зародки поділу влади на законодавчу і виконавчу<sup>17</sup>.

Викликає сумнів також твердження авторки, що в Конституції П. Орлика визначалися функції місцевого самоврядування та двопалатного парламенту.

У цьому ж випуску газети свій погляд на трьохсотлітній ювілей Конституції П. Орлика висловив член-кореспондент НАН України, академік Національної академії правових наук України О. Копиленко. Погоджуючись з міркуванням І. Франка про те, що не слід одних канонізувати як пророків і проклинати інших як діячів, він не канонізує П. Орлика, а закликає до глибокого осмислення як минулої спадщини, зокрема і Конституції П. Орлика, так і подій сьогодення<sup>18</sup>.

До 300-річчя ухвалення Конституції П. Орлика цікава стаття І. Сюдюкова опублікована в газеті «День». Зупиняючись на положеннях Конституції, автор оцінює її як унікальний документ української політико-правової думки, який і сьогодні є актуальним. З таким висновком варто погодитися. У публікації водночас постаеться викладається зміст Конституції, акцентується увага на положеннях статей 6-10 і стверджується про «розподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову» ( хоча це положення, як на мене, є сумнівним), засуджується зловживання владою, корупція, підтримується демократичне управління, цілісність Вітчизни, наголошується на соціальних правах людини. Однак автор багато місця у статті відво-

дить розкриттю постаті П. Орлика за рахунок розкриття самого змісту положень Конституції, адже відзначилося 300-річчя «Пактів і Конституцій» П. Орлика, а не річниця від дня його народження<sup>19</sup>.

У змістовному інтерв'ю «Українське коріння європейської демократії» («Пакти та Конституції законів вольностей Війська Запорозького» – перший Основний Закон нашого народу) директор Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук Т. Чухліб в газеті «Голос України» виклав своє сучасне позитивне ставлення до положень Конституції П. Орлика. Розкриваючи її зміст, він показує, що автори «Пактів і Конституцій» вказують на причини відновлення українсько-шведських відносин за правління І. Мазепи та їх продовження в умовах еміграції (Московське царство всіляко обмежувало права Війська Запорозького і вільного руського народу) та набуття на той час в особі шведського короля гаранта цілісності України. Автори Конституції засудили порушення попередниками звичаю колективного ухвалення рішення на догоду «необмеженої влади» та «самоуправства», передбачали регламентацію статусу гетьмана, старшини, представників від полків, їх прав та обов'язків, виписали колегіальну форму управління Україною, повноваження гетьмана у фінансово-економічній сфері (ст. 6 Конституції), засудили корупцію серед вищих та середніх станів суспільства (ст. 10 Конституції).

У цій публікації чітко і прийнятно, як на мене, сформульовано значення Конституції П. Орлика. У ній відображені світоглядні цінності тодішньої козацької старшини, яка прагнула унормувати життя за власними звичаями, традиціями, законами. Конституція врахувала інтереси не лише козацтва – провідної верстви, а й регламентувала життєдіяльність інших українських станів (духовенства, міщанства, купецтва та селянства). Вона заклала основи конституціоналізму нової та новітньої доби й стала визначною історичною пам'яткою національної та європейської політичної думки XVIII століття<sup>20</sup>.

Водночас варто погодитися з думкою доктора історичних наук Л. Г. Мельника: «Пакти й Конституції» мають певну антиросійську спрямованість, адже вони вийшли з вузького кола старшин, які, зазнавши поразки та перебуваючи в еміграції, намагалися повернути на свій бік народ Лівобережної України, який однаково натерпівся як від «своїх» старшин, так і від російських воєвод та воєначальників. Він вважає, що із зовнішнього боку цей документ не являє собою акта, який би містив точно сформульовані норми. Автор стверджує, що в багатьох місцях питання про норми лише ставляться, формулювання їх надається самому гетьману.

Він переконаний, в чому упевнений і автор цієї статті, що юридична думка у старшини, яка перебувала в еміграції, недостатньо викристалізувалася для втілення в чітко визначені положення. Однак, від цього значення документа не применшується. У нечітких описових формулюваннях Конституції досить ясно вимальовується ідеологічне прагнення старшини відігравати керівну роль в державних справах Гетьманщини після відторгнення її від Московського царства (як планували П. Орлик і старшина) за допомогою іноземної військової сили<sup>21</sup>.

В. Бушанський у своїй публікації в журналі «Віче», вказуючи на її розлогу назву, редакція якої не збігається з назвою, поданій у науковій літературі, сконцентрував увагу на таких важливих положеннях цього «цікавого документа» (за М. Грушевським) як-от: спадковості тристороннього договору між гетьманом, генеральною старшиною та Військом Запорозьким, прояві в розробників Конституції політико-міфологічного мислення щодо першості поширення в українських землях християнства за часів панування Хазарського каганату, перерахуванні основних ознак договору<sup>22</sup>. На нашу думку, у цьому журналі положення Конституції П. Орлика не знайшли широкого наукового висвітлення, хоча громадсько-політичний і теоретичний журнал «Віче» внесено до переліку видань, публікації в яких зараховуються як наукові роботи при захисті дисертацій з політичних, соціологічних і юридичних наук (гол. ред. С. Писаренко).

Варто також зауважити, що сучасне конституційне положення про плюралізм думок (у Конституції України проголошено, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності – ч. 1 ст. 15), зовсім не означає, що в науковій літературі чи періодичній пресі можна допускати зневагу до іншої думки, образливо висловлюватися щодо інших авторів (вчених, письменників, журналістів), видаючи свої думки істиною в останній інстанції, як це, зокрема, зробила редакція газети «Сьогодні» за 19 червня 2010 року (гол. ред. І. Гужва).

У статті «Антисемитская лжеконституция Филиппа Орлика» з наукової точки зору безграмотно, політично упереджено, з висмикуванням окремих сумнівних або негативних положень, а не системно, подається матеріал для читацького загалу<sup>23</sup>. Цей читач в питаннях науковості положень Конституції не знається, але йому через засоби масової інформації подають недостовірний матеріал, намагаються своє викривлене бачення подати як істину. Такі мої міркування стосуються не лише газети «Сьогодні», а й деяких інших упереджених видань.

Зауважимо й таке. Останнім часом з'явилися праці, які певним чином оновлено висвітлюють зміст положень Конституції П. Орлика. Ці праці безумовно заслуговують схвалення. Однак, на жаль, їх автори у своїй роботі припустилися окремих упущень. Зокрема, у навчальному посібнику «Історія української конституції» (1993 р. ) при розгляді положень Конституції П. Орлика ототожнюються поняття «Військо Запорозьке» і «народ України». Так, у посібнику зазначається, що «Пакти і Конституції законів і вольностей Війська Запорозького» складені як договір між гетьманом та Військом Запорозьким (народ України)<sup>24</sup>. Ця теза повторюється і в новому навчальному посібнику «Історія української Конституції» (2009 р.). У ньому читаємо, що в преамбулі схематично викладено історію Війська Запорозького – всього малоросійського народу<sup>25</sup>.

Аналогічне розуміння понять «Військо Запорозьке» і «український народ» (народ України) подається і в навчально-методичному посібнику «Історія держави і права України» З. І. Боярської та підручнику «Теорія держави і права» за редакцією С. Л. Лисенкова. З. І. Боярська, наприклад, зазначає: «У преамбулі схематично викладено історію Війська Запорозького – всього українського народу»<sup>26</sup>. Таке ототожнення поняття «Військо Запорозьке» з поняттям «український народ», як на мене, є неправильним. «Військо Запорозьке» – це офіційна назва відновленої в результаті Національно-визвольної війни українського народу 1648-1654 років Української Держави (Гетьманщини та її збройних сил)<sup>27</sup>. Самі розробники Конституції розуміли поняття «Військо Запорозьке» і «український народ» як різні поняття. Про це свідчить текст Конституції. Вони в преамбулі «Пактів і Конституцій» зазначили, що Конституція П. Орлика «нехай буде на вічну славу і пам'ять Війська Запорозького і народу руського»<sup>28</sup>.

Варто зауважити, що більшість авторів при оцінці положень Конституції П. Орлика крім власних міркувань використовують посилення на висновки вчених, де говориться в основному про позитивне значення «Пактів і Конституцій». Лише окремі автори обґрунтовують поляриність оцінок Конституції П. Орлика деякими вченими. До таких дослідників можна віднести О. В. Кресіна, Г. І. Корогод, О. Д. Бойка та ін.<sup>29</sup>.

У деяких виданнях Конституція П. Орлика згадується лише побіжно. Причин тут може бути декілька. Однією з причин такої неувagi фахівців різних дисциплін до Конституції П. Орлика, на наше переконання є те, що цей документ не був реально втілений на практиці. Проте його всебічне, комплексне вивчення, глибокий аналіз політико-правової думки того часу заслуговує серйозної уваги науковців. Можна по-різному ставитися до положень Конституції П. Орлика та його особи. Однак знати про те, що така Конституція існувала, знати зміст її положень необхідно. А домогтися цього можна не у разі її замовчування, а комплексного, всебічного дослідження положень цієї важливої пам'ятки історико-правової думки України початку XVIII століття.

<sup>1</sup> Вісник Київського університету ім. Тараса Шевченка. Історико-філологічні науки. – К.: Либідь, 1991. – Вип. 2. – С. 7-23.

<sup>2</sup> Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. У 3 т. – Т. 3 – К.: Наукова думка, 1991. – С. 347-358; Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. Репринтне відтворення видання 1913 року. – Київ-Львів: МП «Райдуга» – кооп. «Золоті ворота», 1992. – С. 383-386; Костомаров Н. Мазепинці // Костомаров Н. Руїна. Мазепа. Мазепинці. – М.: Чарлі, 1995. – С. 754-757.

<sup>3</sup> Василенко М. П. Вибрані твори: У 3 т. – Т. 2: Юридичні праці / І. Б. Усенко та ін. (упоряд.); Ю. С. Шемшученко, І. Б. Усенко (відп. ред.). – К.: Юридична думка, 2006. – С. 389-408.

<sup>4</sup> Усенко І. Б. Державно-правові інститути козацької України як об'єкт досліджень вітчизняних істориків права // Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Т. 3: Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба / Упор.: І. Б. Усенко, Т. І. Бондарук, О. О. Самойленко; відп. ред. І. Б. Усенко. – К.: Юридична книга, 2003. – С. 15.

<sup>5</sup> Див. детальніше: Корогод Г.І. Перша Конституція України. Пилип Орлик і його діяльність в еміграції: Навч. посіб. – Суми: Університетська книга, 2008. – С. 27, 98-99; Кресін О. В. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – С. 197-198; Енциклопедія Українознавства / За ред. проф. В. Кубійовича. – Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 1994. – Т. 3. – С. 1112 та ін.

<sup>6</sup> Апанович О. М. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі. – К.: Либідь, 1993. – С. 216-220; Голобуцький В. О. Запорозьке козацтво. – К.: Вища школа, 1994. – С. 480-482; Замлинський В. О. Творець першої української конституції (Пилип Орлик) // Українська ідея. Перші речники. – К.: Знання, 1994. – С. 63-80; Корогод Г. І. Перша Конституція України. Пилип Орлик і його діяльність в еміграції: Навч. посібник. – С. 25-48; Лукашевич О. А., Манжул К. В. «Конституція» Пилипа Орлика – історико-правова пам'ятка XVIII ст. – Х.: Право, 1996; Мельник Л. Г. Конституція 1710 року П. Орлика // Вісник Київського університету ім. Тараса Шевченка. Історико-філологічні науки. – К.: Либідь, 1991. – Вип. 2. – С. 3-24; Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. – К.: Знання, 1993. – С. 9-10, 25-37; Томенко М. В. Історія української Конституції: Навч. посіб. – К.: Освіта, 2009. – С. 12-13; 35-51; Яковенко Н. Л. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Український науковий інститут Гарвардського університету. – Вид. 4-е – К.: Критика, 2009. – С. 418-421 та ін.

<sup>7</sup> Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність: Збірник / І. О. Кресіна (упоряд.); Ю. С. Шемшученко (відп. ред.); НАН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького – 2-е вид., змін. і доп. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2008. – 310 с.; Кресін О. В. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття: Монографія. – С. 197-231; 238-243; Кресіна І. О., Кресін О. В. Гетьман Пилип Орлик і його конституція. – К.: ПБП «Фотовідеосервіс», 1993. – 80 с.; Мироненко О. М. Історія Конституції України. – К.: Ін Юре, 1997. – С. 24; Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України. Академічний курс: Підручник: У 2 т. – Т. 1 / За ред. В. Ф. Погорілка. – К.: Юридична думка, 2006. – С. 65-66 та ін.

<sup>8</sup> Правова система України: історія, стан та перспективи: У 5 т. / В. Я. Тацій (голова редкол. вид.): Академія правових наук України. – Х.: Право, 2008. – Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування та розвитку правової системи України / М. В. Цвік, О. В. Петришин, В. Я. Тацій та ін.; М. В. Цвік, О. В. Петришин (заг. ред.). – С. 280-282; Яковлюк І., Чапала Г. Огляд регіональної наукової конференції «Конституція Пилипа Орлика 1710 року і розвиток українського конституціоналізму» // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 1. – С. 229-237 та ін.

<sup>9</sup> Домбровський І. П. Конституція української гетьманської держави (Конституція Пилипа Орлика 1710 року) // Вісник Конституційного Суду України. – 2007. – № 4. – С. 100-104.

<sup>10</sup> Юридичний журнал. – 2009. – № 4 (82). – С. 103-105.

<sup>11</sup> Камто В. М. Коментар до першого параграфу Конституції гетьмана Пилипа Орлика // Вісник Конституційного Суду України. – 2007. – № 5. – С. 86-88.

- <sup>12</sup> Шшикін В. Конституція, яка випередила час (про правовий акт Пилипа Орлика 1710 року) // День. – 2007. – 15 вересня. – С. 7.
- <sup>13</sup> Див. детальніше Кресін О. В. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття: Монографія. – С. 196-243 та ін.
- <sup>14</sup> Нагребецька І. Єдина по обидва береги Дніпра // Урядовий кур'єр. – 2010. – 7 квітня. – С. 1.
- <sup>15</sup> Юридична енциклопедія: У 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Т. 2. – С. 119-120.
- <sup>16</sup> Юридична енциклопедія: У 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Т. 4. – С. 607.
- <sup>17</sup> Трофимук О. Національні детермінанти Конституції України 1710 року // Другий міжнародний конгрес українців: Доповіді і повідомлення. Філософія. – Львів: Міжнародна асоціація українців Академії наук України, 1994. – С. 240.
- <sup>18</sup> Урядовий кур'єр. – 2010. – 7 квітня – С. 5.
- <sup>19</sup> Сяндюков І. Лист у майбутнє: До 300-річчя ухвалення Конституції Пилипа Орлика // День. – 2010. – 7 квітня. – С. 1,4.
- <sup>20</sup> Українське коріння європейської демократії // Голос України. – 2010. – 21 травня. – С. 1,6.
- <sup>21</sup> Мельник Л. Г. Конституція 1710 року П. Орлика // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історико-філологічні науки. – К.: Либідь, – 1991. – Вип. 2. – С. 4.
- <sup>22</sup> Бушанський В. Конституція Пилипа Орлика – 300 років // Віче. – 2010. – № 7. – С. 7.
- <sup>23</sup> Бузина О. «Антисемитская лжеконституция Филиппа Орлика» // Сегодня. – 2010. – 19 июня – С. 13.
- <sup>24</sup> Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. – С. 9.
- <sup>25</sup> Томенко М. В. Історія української конституції. – С. 12.
- <sup>26</sup> Боярська З. І. Історія держави і права України: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. – К.: КНЕУ 2001. – С. 106; Теорія держави і права: Підручник / За ред. С. Л. Лисенкова. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 26 та ін.
- <sup>27</sup> Юридична енциклопедія: У 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Т. 1. – С. 457.
- <sup>28</sup> Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історико-філологічні науки, 1991 – Вип. 2. – С. 7.
- <sup>29</sup> Корогод Г. І. Перша Конституція України. Пилип Орлик і його діяльність в еміграції: Навчальний посібник. – С. 25-28; Кресін О. В. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття. – С. 197-199, 203-204, 206; Бойко О. Д. Історія України: Навч. посіб. – С. 180-181 та ін.

#### Резюме

На основі аналізу юридичної літератури у статті розкривається вивчення деяких положень Конституції Пилипа Орлика.

**Ключові слова:** Конституція Пилипа Орлика, розкриття положень Конституції, поділ влади, подальше вивчення Конституції.

#### Резюме

На основе анализа юридической литературы в статье раскрывается изучение некоторых положений Конституции Филиппа Орлика.

**Ключевые слова:** Конституция Филиппа Орлика, раскрытие положений Конституции, деление власти, дальнейшее изучение Конституции.

#### Summary

On the basis of analysis of legal literature the article discloses some principles of the Pilip's Orlik's Constitution.

**Key words:** the Pilip's Orlik's Constitution, disclosure of the constitution's principles, delegation of authority, further study of the Constitution.

Отримано 25.10.2010

#### А. П. ЧЕРНЕГА

*Андрій Петрович Чернега, кандидат юридичних наук, доцент Київського університету права НАН України*

### ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Із становленням України як суверенної незалежної держави розпочалися істотні зміни у всіх сферах суспільного життя: процес переходу від тоталітаризму до демократії, від командної до ринкової економіки, від одноманітних до поліваріантних форм культурного життя. Орієнтуючись на досвід розвинених країн заходу, в Конституції України задекларовано, що Україна являє собою незалежну, демократичну, правову, соціальну державу. Зрозуміло, що таке проголошення відображає радше бажаний, ніж реальний стан держави. Демократичні цінності, що закріплені в Конституції України, є своєрідним еталоном, метою, на яку орієнтується наша держава у своєму розвитку<sup>1</sup>.